

Мар'ян СКАБ

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Спільне й відмінне у комунікаційній поведінці українців та поляків

Активні процеси міжнаціональної та міжкультурної комунікації, що особливо пожвавилися впродовж останніх 20 років, покликали до життя нові парадигми інтерпретації явищ мови та мовлення, важливе місце серед яких належить створеній у Воронежському університеті (Російська Федерація) та активно поширюваній у сучасній лінгвістиці теорії комунікаційної поведінки, сутність якої творець названої теорії проф. І. Стернін окреслив як „сукупність норм і традицій спілкування народу (певної групи людей, окремої лінгвоспільноти)” (переклад наш. – М. С.)¹. За порівняно короткий час новостворена теорія знайшла багатьох прихильників та послідовників, про що свідчать численні публікації, з-поміж яких ґрунтовні монографії, тематичні збірники наукових праць, окремі статті й тези, які стосуються різних аспектів дослідження комунікаційної поведінки. Для прикладу наведемо, зокрема, монографію Ю. Прохорова та І. Стерніна „Русское коммуникативное поведение” (2003)², збірник „Коммуникативное поведение славянских народов”³, що вийшов у Варшаві 2007 року, та інші видання, які згадано в розлогій бібліографії до обох збірників.

Водночас впадає в око порівняно незначна кількість праць, у яких до аналізу залучали би особливості комунікаційної поведінки українців (див. зокрема⁴

¹ І. Стернін, *Коммуникативное поведение и межкультурная коммуникация* [в:] „Русское и китайское коммуникативное поведение”, вип. 1, Воронеж 2002, с. 7; порівняй: І. Стернін, *Понятие коммуникативного поведения и проблемы его исследования* [в:] *Русское и финское коммуникативное поведение*, Воронеж 2000, с. 4–20.

² Ю. Прохоров, І. Стернін, *Русское коммуникативное поведение*, Москва 2002.

³ *Коммуникативное поведение славянских народов*, под. ред. І. Стерніна и Л. Шипелевич, Варшава 2007.

⁴ Ю. Дем'янова, *Національно-комунікативні особливості паремійних формул прокльонів та злопобажань* [в:] „Дослідження з лексикології і граматики української мови”, за ред. А. Поповського, вип. 12, Дніпропетровськ 2012, с. 72–79; Ю. Єловська, *Контактні табу в комунікативній поведінці українців (на матеріалі повісті М. Коцюбинського „Тіні забу-*

та інші роботи згаданих авторів); кілька розвідок особливостей комунікаційної поведінки українців передусім в аспекті зверненого мовлення свого часу опубліковано й нами⁵. Причини такого непоширення нової цікавої і перспективної теорії в українській лінгвістиці вбачаємо зокрема у хибному стереотипі, що для опису комунікаційної поведінки східних слов'ян достатньо зосередитися на специфіці російської комунікативної поведінки. Ми ж, навпаки, вважаємо чи не найцікавішими і найтоншими порівняльні студії комунікативної поведінки саме споріднених і близькоспоріднених народів, адже вивчивши загальні закономірності комунікаційної поведінки представників певного етносу і порівнявши їх з такими ж рисами представників іншого етносу, можемо зробити конкретні висновки про те, що є для них спільним, а що відмінним, що може стати причиною комунікаційних девіацій та конфліктів, а отже, виробляти виважені й конкретні рекомендації з удосконалення комунікаційної компетенції мовців, формуванню в них стійких навичок такої поведінки передусім у стандартних ситуаціях спілкування.

Мета цієї розвідки – порівняльний аналіз особливостей комунікаційної поведінки сучасних поляків та українців. Основним методом збору фактичного

тих предків“) [в:] „Філологічні студії“, за заг. ред. Ж. Колоїз, вип. 7, ч. 2, Кривий Ріг 2012, с. 143–150; Т. Осіпова, *Гендерний аспект комунікативної поведінки людини: параметри вербальної і невербальної комунікації* [в:] „Філологічні студії“, вип. 7, Кривий Ріг 2012, с. 107–118; Я. Радевич-Винницький, *Комунікативна поведінка білінгвів у ситуації непаритетної двомовності: психолінгвістичний аспект*, <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1418> [30.06.2014]; О. Руда, *Комунікативна невдача в контексті українсько-російської двомовності (жанр анекдоту)* [в:] *Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти*, Київ 2007, с. 188–198; I d e m, *Мовна стійкість і мовна толерантність білінгва в Україні* [в:] „Ученые записки Таврического национального университета им. В. Вернадского“, том 19 (58), № 2, Симферополь 2006, с. 80–83.

⁵ М. Скаб, *Апеляційний складник мовленнєвої поведінки українців у контексті сучасної слов'янської міжкультурної комунікації* [в:] *Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність*, Київ 2009, с. 616–622; I d e m, *Апеляційний складник мовної компетенції українця* [в:] *Комунікативна компетенція у професійній діяльності педагога і психолога*, Полтава 2007, с. 147–151; I d e m, *Аппеляционная составляющая коммуникативного поведения русских и украинцев (сходства и различия)* [в:] *Актуальные проблемы лингвистики*, отв. ред. Н. Парфенова, вып. 3, Сургут 2010, с. 136–141; I d e m, *Вибір сучасними українцями номінації адресата (спілкування у вищій школі)* [в:] „Лінгвістичні студії“, вип. 20, Донецьк 2010, с. 58–63; I d e m, *Викладання апеляційних особливостей комунікативної поведінки українця іноземцям* [в:] *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В. Левицького*, Чернівці 2008, с. 152–159; I d e m, *Особливості викладання комунікативної поведінки українця (аспект апеляції) чеським та польським студентам-україністам* [в:] „TEKA Komisji polsko-ukraińskich związków kulturowych“, t. III, Lublin 2008, с. 30–42; I d e m, *Порівняльний аналіз назв адресата мовлення в сучасних українських та польських родинах* [в:] „Вісник Одеського національного університету“, т. 12, вип. 3, 2007, с. 154–161; I d e m, *Українські номінації адресата мовлення як об'єкти вивчення іноземцями* [в:] „Теорія і практика викладання української мови як іноземної“, вип. I, Львів 2006, с. 57–66; М. Скаб, *Формування етикетного складника комунікаційної компетенції при вивченні української мови як іноземної* [в:] „TeKa Komisji polsko-ukraińskich związków kulturowych“, t. V, Lublin, 2010, s. 185–192.

матеріалу було анкетування, для опрацювання й коректного представлення результатів, отриманих у процесі анкетування, ми використовували метод кількісних підрахунків.

В основу анкети, запропонованої респондентам, лягли запитання, сформульовані білоруською дослідницею І. Бубновою у статті „Русское и белорусское коммуникативное поведение: сходства и различия”⁶. Анкетування було проведене серед 164 студентів та викладачів польських вишів (Варшавського університету (15), Ягеллонського університету (50) та Педагогічного університету у Кракові (74), університетів у Лодзі (14) та Вроцлаві (11). Принагідно хочу висловити подяку усім польським колегам, які брали участь в організації анкетування. Серед них Галина Чуба та Марія Редьква з Ягеллонського університету, Марина Федорюк з Педагогічного університету в Кракові, Ольга Гайсенюк, яка перебуває на річному стажуванні у Лодзі, та Пшемислав Юзьвікевич з Вроцлава.

Одразу ж зауважимо, що анкетуванню підлягали переважно студенти-гуманітарії польських вишів, які у своїй навчальній діяльності знайомилися із українознавчими дисциплінами, мали змогу відвідати Україну, мали друзів та знайомих серед українців, або особи, що мають великий досвід постійного спілкування з іноземцями, зокрема і з українцями. Серед анкетованих виявилося 12 осіб українського походження та 1 білорус.

Респондентам після подання найважливіших, на нашу думку, для подальшого аналізу соціолінгвістичних параметрів, серед яких стать, вік, мова, якою переважно спілкуються, місце проживання, наявність серед знайомих українців, перебування (і час перебування) в Україні, дали відповіді на запитання про рівень виявлення серед поляків та українців таких рис комунікаційної поведінки, як стриманість, консерватизм, законопослушність, поспіх, толерантність до чужої думки, вторгнення при спілкуванні у приватну сферу, категоричність, любов до суперечок, висока толерантність щодо мовчання, невисока гучність при спілкуванні, небагатослів'я, побутова ввічливість, пріоритетність фатичного спілкування, жорстка тематична регламентація спілкування, комунікаційний оптимізм, уміння виконувати обіцянки. Для точного визначення рівня вияву кожної ознаки респондентові було запропоновано 6 варіантів відповідей: дуже високий (рівень), високий, помітний, дещо знижений, низький та риса відсутня. Перші три позиції ми трактуємо як позитивний вияв ознаки, наступні 3 – як негативний. Для коректності при зіставленнях а також для порівняння рівня вияву аналізованих рис комунікаційної поведінки жителів різних міст та студентів різних вишів Польщі абсолютні цифри ми переводили у відсотки. Відповідно про позитивний вияв тієї чи тієї риси свідчить показник більше 50% у перших трьох позиціях, про негативний вияв – показник більше 50%

⁶ І. Бубнова, *Русское и белорусское коммуникативное поведение: сходства и различия* [в:] *Коммуникативное поведение славянских народов*, под. ред. И. Стернина и Л. Шипелевич, Варшава 2007, с. 11–16.

у кінцевих трьох позиціях. Крім того, анкетовані письмово відповіли на запитання: Які риси розрізняють поляків та українців у процесі комунікації?

Анкетування дало такі результати:

Комунікаційна риса **стриманості** притаманна в позитивному діапазоні виявів 66,48% (дуже високий – 0,6; високий – 14,68; помітний – 51,2) поляків та 45% українців (дуже високий – 1,2; високий – 12,1; помітний – 31,7); майже третина опитуваних (32,3%) вважає, що в українців стриманість дещо знижена.

Консервативними вважають поляків 80,43% анкетованих (дуже високий – 3; високий – 31,09; помітний – 46,34), а українців – 64,27% анкетованих (дуже високий – 5,5; високий – 23,7; помітний – 35,4).

Законослухняність, за даними анкетування, визнають властивою рисою поляків 56,06 анкетованих (дуже високий – 3,66; високий – 13,4; помітний – 39), а прикметною рисою українців 41,43% анкетованих (дуже високий – 1,83; високий – 8,53; помітний – 31,7). Характерним є досить великі показники вияву цієї риси в українців (дещо знижений – 22,56; низький – 23,2).

Поспіх як характерну ознаку комунікування поляків указують 88,4% опитаних, для українців цей показник складає 45,09%, таку різницю відмінність пояснюємо тим, що 32,35% респондентів визнали цю рису в українців дещо зниженою.

Толерантність до чужої думки оцінюють у позитивному діапазоні виявлення для поляків 37,78%, а для українців 57,13% опитаних, хоча в обох випадках переважають помітний та дещо знижений вияви.

Вторгнення у приватну сферу як активно виявлену комунікаційну рису поляків трактують 65,23% опитаних, для українців – 56,36%.

Категоричність, на думку анкетованих, притаманна 67,68% поляків та 45,47% українців.

89,53% опитаних вважають, що поляки **люблять сперечатися**, відсоток українців з цією рисою характеру дещо нижчий (78,04).

І поляків і українців відзначає не надто високий **рівень толерування мовчання** під час спілкування, відповідно 47,48% та 45,13%.

Також спільною комунікативною рисою поляків та українців є **ставлення до невисокої гучності мовлення** при спілкуванні (поляки – 37,2; українці – 34,07).

Близьким за результатами виявилися оцінки такої риси як **небагатослів'я**. На думку опитаних воно властиве 39,29% поляків та 21,95% українців, тобто представників обидвох націй поляки вважають схильними до балакучості.

Як не дивно, але респонденти вказують на дещо вищий рівень **побутової ввічливості** українців 64,02% (дуже високий – 4,88; високий – 19,51; помітний – 39,63) у порівнянні з поляками 59,14% (дуже високий – 3,66; високий – 15,85; помітний – 39,63).

Опитувані визнають **пріоритетність** для представників обох порівнюваних етносів **фатичного** мовлення: для поляків 76,22% і для українців 66,46%. Нижчий відсоток для українців можна, зокрема, пояснити розбалансованістю нашої апеляційної системи.

Поляків відзначає дещо строгіша позиція **щодо жорсткої регламентації тематики спілкування** 47,56% проти 42,68% для українців, хоча обидва показники, зрозуміло, є низькими.

І поляків, і українців не відзначає високий рівень **комунікативного оптимізму**, хоча українці, на думку анкетованих, дещо оптимістичніші (50,37% проти 46,95%), або балакучіші.

Вищим для українців є показник **уміння виконувати обіцянки** (55,49% проти 39,59%).

Серед розрізнявальних рис комунікаційної поведінки поляків та українців учасники анкетування здебільшого називають:

для поляків:

точність, вихованість, замкнутість, ввічливість, слідування стереотипам, часом демонстрація вищості, саркастичність, стриманість, багатомовність (частіше) і маломовність, схильність до дебатування, сварливість, песимізм, консерватизм, недовірливість, досить тяжко нав'язують контакт, виявляють байдужість до інших, дистанційованість від інших, вважають, що завжди мають рацію, не готові до сприйняття іншого погляду на щось, суб'єктивність висловлень, не турбуються про красу і культуру мовлення, використовують вульгаризми, говорять підвищеним тоном, перекикують співрозмовника, активно жестикулюють, небажання говорити про те, що стосується приватного життя;

для українців:

симпатичність, енергійність, відвертість, правдомовність, щирість, бажання поговорити, готовність до нових знайомств, усміхненість, говорять голосно й виразно, позитивна налаштованість, оптимізм, комунікабельність, сердечність, привітність, веселість, гостинність, нерішучість, емоційність (емоції переважають над змістом), бажання посперечатися, безпосередність, скептицизм, краща організація розмови, ввічливість, терплячість, готовність прийти на допомогу, їм вдається заговорити з чужою людиною на вулиці, уміють виконувати обіцянки, спонтанність, зарозумілість, тримають дистанцію щодо поляків, розмовні елементи у мовленні, готовність реагувати на зауваження щодо мовлення, менше бояться публічних виступів.

Трапляються лише поодинокі категорично негативні характеристики: *українці то дикий народ, не можуть спілкуватися у цивілізований спосіб; дуже-дуже немилі, якщо є у Польщі.*

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, назовемо найважливіші риси польського автостереотипу та стереотипного сприйняття польськими молодими людьми українців.

Типовий характер поляка, за уявленнями анкетованих: стриманий, дуже консервативний, поспішний, законослухняний, категоричний, дуже охочий до суперечок, балакучий, достатньо ввічливий, не завжди виконує обіцянки.

Типова комунікаційна поведінка поляка: достатньо ввічливий, надає перевагу фатичному спілкуванню, поспішний у спілкуванні, не завжди зважає на чужу думку, схильний до голосного говоріння, балакучий, не надто оптимістичний у спілкуванні.

Типовий характер українця, за уявленнями анкетованих: не надто стриманий, порівняно консервативний, у спілкування неспішний, не завжди законослухняний, готовий на компроміс (некатегоричний), дуже охочий до суперечок, балакучий, дуже ввічливий, намагається завжди виконувати обіцянки.

Типова комунікаційна поведінка українця: ввічливий, надає перевагу фатичному спілкуванню, неспішний у спілкуванні, зважає на чужу думку, схильний до голосного говоріння, балакучий, достатньо оптимістичний у спілкуванні.

Відповіді респондентів з Вроцлава загалом вписуються в загальний контекст. Серед суттєвих відмінностей назвемо значно нижчі за середні показники стриманості (27,3% проти 64,48%) й уміння виконувати обіцянки (18,18% проти 36,59%) для поляків, законослухняності (18,18% проти 41,43%) та толерантності до чужої думки (36,36 % проти 57%) для українців, і дуже високий аівень втручання у приватну сферу для українців (90% проти 57,34%).

Анкетовані з Лодзя порівняно з іншими відзначають значно вищий рівень законопослушності (71,4%), поспішності (100%!!!), невисокої гучності при мовленні (64,18% проти 37,2%) та побутової ввічливості (78,57%) поляків.

Для анкетованих з Варшавського університету, з-поміж яких третина українців, відмінними є стереотипні уявлення про дуже високу стриманість (85,71% проти 66%), толерантність до чужої думки (64,28% проти 37,78%) та вміння виконувати обіцяне (73% проти 36,6%) у поляків; високий рівень втручання у приватну сферу (64,28% проти 57,34%), уміння виконувати обіцяне (74% проти 55%) для українців. Дзеркально протилежними є уявлення про високу толеранцію щодо мовчання українців (33,33%) та поляків (66,66%).

Студенти Педагогічного університету у Кракові (полоністи та майбутні фахівці з міжкультурної комунікації) наголошують на високому рівні стриманості (84,78% проти 66,48%) для поляків й оптимістичності у спілкуванні (60,86% проти 50%), толерантності до чужої думки (71,42% проти 57,13%) для українців.

Студенти-україністи Ягеллонського університету визнають вищі за середній рівень любові до дискусій (71,42%), комунікативного оптимізму (69,6%) та уміння виконувати обіцянки (78,26%) українців; відповіді ж українознавців натомість привертають увагу до нижчого рівня поспіху в комунікації (33%) українців та комунікативного оптимізму (33% проти 46%) у поляків.

Наступним етапом наших студій порівняльних студій комунікаційної поведінки поляків та українців буде встановлення автостереотипів та стереотипних уявлень про поляків українських респондентів і подальше порівняння результатів. Відсоткове представлення отриманих відомостей дає змогу порівнювати

їх з результатами вивчення особливостей комунікаційної поведінки представників інших етносів.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Бубнова И., *Русское и белорусское коммуникативное поведение: сходства и различия* [в:] *Коммуникативное поведение славянских народов*, под. ред. И. Стернина и Л. Шипелевич, Варшава 2007, с. 11–16.
- Дем'янова Ю., *Національно-комунікативні особливості паремійних формул прокльонів та злобобажань* [в:] „Дослідження з лексикології і граматики української мови”, за ред. А. Поповського, вип. 12, Дніпропетровськ 2012, с. 72–79.
- Єловська Ю., *Контактні табу в комунікативній поведінці українців (на матеріалі повісті М. Коцюбинського „Тіні забутих предків“)* [в:] „Філологічні студії”, за заг. ред. Ж. Колоїз, вип. 7, ч. 2, Кривий Ріг 2012, с. 143–150.
- Коммуникативное поведение славянских народов*, под. ред. И. Стернина и Л. Шипелевич, Варшава, 2007.
- Осіпова Т., *Гендерний аспект комунікативної поведінки людини: параметри вербальної і невербальної комунікації* [в:] „Філологічні студії”, вип. 7, Кривий Ріг 2012, с. 107–118.
- Прохоров Ю., Стернин И., *Русское коммуникативное поведение*, Москва 2002.
- Радевич-Винницький Я., *Комунікативна поведінка білінгвів у ситуації непаритетної двомовності: психолінгвістичний аспект*, <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1418> [30.06.2014].
- Руда О., *Комунікативна невдача в контексті українсько-російської двомовності (жанр анекдоту)* [в:] *Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти*, Київ 2007, с. 188–198.
- Руда О., *Мовна стійкість і мовна толерантність білінгва в Україні* [в:] „Ученые записки Таврического национального университета им. В. Вернадского”, том 19 (58), № 2, Симферополь 2006, с. 80–83.
- Скаб М., *Апеляційний складник мовленнєвої поведінки українців у контексті сучасної слов'янської міжкультурної комунікації* [в:] *Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність*, Київ 2009, с. 616–622.
- Скаб М., *Апеляційний складник мовної компетенції українця (напрямки формування і розвитку)* [в:] „Пост методика”, № 2, 2007, с. 21–24.
- Скаб М., *Апеляційний складник мовної компетенції українця* [в:] *Комунікативна компетенція у професійній діяльності педагога і психолога*, Полтава 2007, с. 147–151.
- Скаб М., *Апелляционная составляющая коммуникативного поведения русских и украинцев (сходства и различия)* [в:] „Актуальные проблемы лингвистики”, отв. ред. Н. Парфенова, вып. 3, Сургут 2010, с. 136–141.
- Скаб М., *Вибір сучасними українцями номінації адресата (спілкування у вищій школі)* [в:] „Лінгвістичні студії”, вип. 20, Донецьк 2010, с. 58–63.
- Скаб М., *Викладання апеляційних особливостей комунікативної поведінки українця іноземцям* [в:] *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В. В. Левицького*, Чернівці 2008, с. 152–159.

- Скаб М., *Особливості викладання комунікативної поведінки українця (аспект апеляції) чеським та польським студентам-україністам* [в:] „TEKA Komisji polsko-ukraińskich związków kulturowych”, t. III, Lublin 2008, s. 30–42.
- Скаб М., *Порівняльний аналіз назв адресата мовлення в сучасних українських та польських родинах* [в:] „Вісник Одеського національного університету”, т. 12, вип. 3, Одеса 2007, с. 154–161.
- Скаб М., *Українські номінації адресата мовлення як об'єкти вивчення іноземцями* [в:] „Теорія і практика викладання української мови як іноземної”, вип. I, Львів 2006, с. 57–66.
- Скаб М., *Формування етикетного складника комунікаційної компетенції при вивченні української мови як іноземної* [в:] „Teka Komisji polsko-ukraińskich związków kulturowych”, t. V, Lublin 2010, s. 185–192.
- Стернин И., *Коммуникативное поведение и межкультурная коммуникация* [в:] „Русское и китайское коммуникативное поведение”, вып. 1, Воронеж 2002, с. 5–9.
- Стернин И., *Понятие коммуникативного поведения и проблемы его исследования* [в:] *Русское и финское коммуникативное поведение*, Воронеж 2000, с. 4–20.

COMMON AND DISTINCT TRAITS IN COMMUNICATIVE BEHAVIOUR OF UKRAINIANS AND POLES

The article deals with the analysis of a questionnaire on the ideas which modern young Poles have about common and distinct traits in the communicational behaviour of Ukrainians and Poles. Studying the opinions of those surveyed, the author discovered qualitative and quantitative parameters of expression in the communicational behaviour regarding such traits as restraint and conservatism, tolerance and loquacity, sincerity and law-obedience, communicational optimism and the ability to keep promises; the typical portrait of a Ukrainian or a Pole as well as their typical communicational behaviour are presented.

Key words: communicational behaviour, restraint, conservatism, tolerance, loquacity, sincerity, law-obedience, communicational optimism, ability to keep promises, typical portrait, typical communicational behaviour.